

BİTKİÇİLİYİN İNKİŞAF ETDİRİLMƏSİNDƏ SUVARMANIN ROLU VƏ ƏHƏMİYYƏTİ

Hikmət Camalov,

*Abşeron-Ceyranbatan Peşə Liseyinin ixtisas fənn müəllimi,
peşə hazırlığı üzrə metodkomissiya sədri*

E-mail: camalov@bk.ru

Qeyri-neft sektorunun inkişafı ölkənin iqtisadi potensialının gücləndirilməsində mühüm amillərdən biridir. Məhz bunun nəticəsidir ki, son illər uğurla həyata keçirilən dövlət proqramları və bu sahədə görülən tədbirlər qeyri-neft sektorunun davamlı inkişafına, sahibkarlıq mühitinin daha da yaxşılaşdırılmasına, investisiya qoyuluşunun artmasına, yeni müəssisələrin və iş yerlərinin açılmasına təkan vermişdir. Azərbaycan Respublikası Prezidentinin 2016-cı il 6 dekabr tarixli, 1138 nömrəli Fərmanı ilə təsdiq edilmiş “Milli iqtisadiyyat və iqtisadiyyatın əsas sektorları üzrə strateji yol xəritələri”ndə ölkədə dayanıqlı inkişafın təmin edilməsi, ərzaq təhlükəsizliyinin daha da gücləndirilməsi, iqtisadiyyatın şaxələndirilməsi, rəqabətqabiliyyətli kənd təsərrüfatı məhsulları istehsalının və emalının genişləndirilməsi üçün əlverişli mühitin yaradılmasını təmin etmək məqsədi ilə konkret hədəflər, o cümlədən, “Azərbaycan Respublikasında kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalına və emalına dair Strateji Yol Xəritəsi”ndə 9 strateji hədəf və 36 prioritet istiqamət müəyyən edilmişdir.

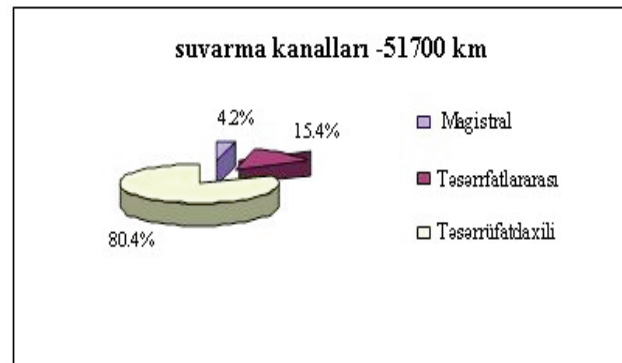
Ölkənin təbii-iqlim şəraiti kənd təsərrüfatı bitkilərinin bütün il ərzində əkilib becərilməsinə imkan versə də, torpaq fondunun 52,4%-i kənd təsərrüfatına yararlıdır ki, bunun da əksəriyyəti

rütubət çatışmayan quraq zonaya aid olduğundan burada suvarma tətbiq etmədən kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalı mümkün deyildir. Azərbaycanın su ehtiyatları olduqca məhduddur. Belə ki, yerüstü su ehtiyatlarının 70%-i respublika hüdudları xaricində, 30%-i isə ölkənin öz ərazisində formalaşır. Quraqlıq illərində yerüstü su ehtiyatlarının azalması, daxili çayların su axınının əsas sərfinin yaz mövsümünə düşməsi və onların əksəriyyətinin axınının tənzimlənməməsi nəticəsində daşqın sularından tam istifadə olunmadan dənizə axması əkin sahələrinin suvarma suyu ilə təminatını çətinləşdirir. Odur ki, kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalının artırılmasında mövcud torpaq və su ehtiyatlarından səmərəli istifadənin rolu olduqca böyükdür. Qeyd etmək lazımdır ki, suvarılan torpaqlar əsasən, respublikamızın isti iqlimi, atmosfer yağıntılarının azlığı (200-300 mm) və torpaq iqlim şəraitinin mürəkkəbliyi ilə səciyyələnən düzənlik-aran zonasında yerləşdiyindən bol və keyfiyyətli kənd təsərrüfatı məhsullarının istehsalında digər aqrotexniki tələblərlə yanaşı, kənd təsərrüfatı bitkilərinin vegetasiya suvarmalarının vaxtında və düzgün aparılması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Suvarmanın vaxtında aparılması isə hər şeydən əvvəl kollektor-drenaj və suvarma sistemlərinin, onların üzərindəki hidrotexniki qurğuların işlək vəziyyətdə saxlanılmasından

asıldır. Azərbaycanda aqrar sahənin inkişafı, bütövlükdə suvarma əkinçiliyinə əsaslanır. Belə ki, bitkiçilik məhsullarının 85-90%-i, pambıq bitkisinin hamısı suvarılan torpaqlarda becərilir. Əkinçiliyin iqtisadi səmərəliliyinin təmin edilməsi əkin sahələrindən sabit və yüksək məhsul götürülməsi ilə yanaşı, torpaqların meliorativ vəziyyətinin normal səviyyədə saxlanılması, suvarmanın aqrotekniki, texnoloji cəhətdən düzgün və dəqiq aparılması, operativ idarə olunması yolu ilə mümkündür.

Azərbaycan Respublikası ərazisində kənd təsərrüfatında istifadəyə yararlı 4.5 mln hektar torpaq sahəsindən 3.2 mln hektarı suvarma tələb edən sahələrdir. Ölkəmizdə kifayət qədər su ehtiyatı olmadığından xalqımızın gərgin əməyi sayəsində respublikamızda böyük meliorasiya və su təsərrüfatı kompleksi yaradılmışdır. Bu illər

nallar, 41557 km-i isə təsərrüfatdaxili kanallardır.

Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyətinin balansında olan əsas magistral kanallar

No	Kanalların adı	İstismara verildiyi il	Uzunluğu (km)	Suburaxma qabiliyyəti, (m ³ /san)	Xidmət etdiyi ərazi (min ha)	Qidalanma mənbəyi
1	Yuxarı Qarabağ kanalı	1958	172	113	90	Mingəçevir su anbarı, Kür çayı
2	Yuxarı Şirvan kanalı	1958	123	78	100	Mingəçevir su anbarı, Kür çayı
3	Baş Mil kanalı	1976	37.2	80	120	Araz çayı
4	Samur-Abşeron kanalı	1940	183.3	55	90	Samur çayı
5	Baş Muğan kanalı	1960	34	65	65	Araz çayı

ərzində iri su anbarları, hidroqovşaqlar, suvarma və kollektor-drenaj sistemləri, nasos stansiyaları və digər obyektlər tikilib istifadəyə verilmiş, suvarılan torpaqların ümumi sahəsi 2.6 dəfədən çox artmışdır. Sahənin inkişafı və təkmilləşdirilməsinə uyğun olaraq idarəetmə formaları da ildən-ilə dəyişmişdir.

Respublikamızda su ehtiyatlarının idarə olunması, istifadəsi və mühafizəsi digər aidiyyəti dövlət orqanları ilə qarşılıqlı şəkildə Azərbaycan Meliorasiya və Su Təsərrüfatı Açıq Səhmdar Cəmiyyəti tərəfindən həyata keçirilir. Onu da qeyd edək ki, suvarma kanallarının ümumi uzunluğu 51755 km-dir. Onlardan 2184 km-i magistral kanallar, 8014 km-i təsərrüfatlararası ka-

Respublikanın əsas su arteriyaları olan Kür və Araz çaylarında, təbii və süni yaradılmış su hövzələri üzərində quraşdırılan nasos stansiyaları suvarma və su təchizatı sistemlərinin su ilə təmin edilməsini həyata keçirir. Bundan başqa, meliorasiya işləri aparılmış sahələrdən axıdılan kollektor-drenaj sularının nəql etdirilməsində də stasionar nasos stansiyalarından istifadə edilir.

Hazırda əkin sahələrində aşağıdakı suvarma üsulları geniş tətbiq edilir:

1. *Yerüstü üsulla suvarma.*
2. *Torpaqaltı suvarma.*
3. *Yağışyağdırma ilə suvarma.*
4. *Damcılarla suvarma.*
5. *Aerozol (kiçik dispersli) suvarma.*

Kənd təsərrüfatı bitkilərinin suvarılmasında hansı üsuldən istifadə edilməsinə baxmayaraq aşağıda göstərilən tələbatlar ödənilməlidir:

- suvarma normalarına və vaxtlarına düzgün riayət edilməli;
- suvarılan sahələrin su rejiminin nizamlanması üçün əlverişli şərait yaradılmalı;
- suvarma suyundan qənaətlə istifadə etməklə, sudan istifadə əmsalını artırmalı;
- su itkisini minimuma endirməli və ya itkiyə tamamilə yol verilməməli;
- torpaq sahələrindən istifadə əmsalını yüksəltməli;
- suvarma suyunun sahədə bərabər paylanmasını təmin etməklə, aktiv torpaq qatını nəmləndirməli;
- aqrotexniki tədbirlərin keyfiyyətlə yerinə yetirilməsini təmin etməli;
- suvarılan torpaqların meliorativ vəziyyətini yaxşılaşdırmaqlı, onu şoranlaşmadan, bataqlıqdan qorumaqlı;
- suvarma proseslərini avtomatlaşdırmaq və mexanikləşdirməklə, suçunun əmək məhsuldarlığını yüksəltməli;
- suvarma aqronomik, ekoloji və iqtisadi cəhətdən əlverişli olmalı;
- irriqasiya tədbirlərinin həyata keçirilməsi ilə ətraf mühiti korlamamalı.

Öz axını ilə suvarma üsulunda suvarma suyu daimi nəqlədiçi açıq kanallar və ya boru kəməri ilə suvarılacaq sahəyə çatdırılır. Həmin su müvəqqəti açıq suvarma şəbəkəsi, elastik və sərt borular vasitəsi ilə şırımlara, zolaqlara və xüsusi ləklərə verilərək torpağa hopdurulur.

Çiləmə üsulu ilə suvarmada suvarma suyu nəqlədiçi kanal və boru kəməri ilə sahəyə

çatdırıldıqdan sonra çiləyici, qurğu və aparatlar vasitəsi ilə yağış şəkilində yer səthinə yağdırılır. Nəticədə, çilənən yağış hesabına həm torpağın çatışmayan nəmliyi bərpa edilir, həm də yer səthində əlverişli mikroiqlim yaradılır.

Yeraltı suvarma üsulunda suvarma suyu suvarılacaq sahədə yer səthindən müəyyən dərinlikdə və bir-birindən müvafiq məsafədə basdırılmış borulara verilir. Bu boruların səthində açılmış deşiklərdən su sızaraq torpağın aktiv təbəqəsini nəmləndirir.

Damcılarla suvarma üsulunda suvarma suyu fasiləsiz olaraq kiçik su sərfələri ilə boru kəmərinə (su qəbuledicidən) xüsusi damcıladaçılarla bitkinin və ya meyvə ağaclarının bilavasitə kök hissəsi sayılan zonaya verilir. Suvarma bütün vegetasiya dövründə arasıkəsilmədən aparılır.

Dispers su damcıları ilə suvarma çiləmə üsulu ilə suvarmanın bir növüdür. Burada suvarma suyu torpağa deyil, kiçik damcılar şəklində bitkinin yer səthində olan gövdəsinə və onun yarpaqlarına yağdırılır. Bu suvarma üsulu digər suvarma üsulları ilə birlikdə aparıla bilər.

Hər bir suvarma üsulunun qəbul edilməsi suvarılacaq ərazinin təbii və təsərrüfat şəraitindən, kənd təsərrüfatı bitkilərinin tərkibindən, onların suvarma rejimindən asılı olaraq əsaslandırılmalıdır. Onu da qeyd etmək lazımdır ki, hər bir suvarma üsulunun özünün mənfəi və müsbət cəhətləri vardır. Bunları nəzərə alaraq aqronomik ekoloji və iqtisadi cəhətdən əlverişli suvarma üsullarından istifadə etmək lazımdır. Əlverişli suvarma üsullarından biri də tamamilə **mexanikləşdirilmiş yağışyağdırma ilə suvarmadır**. Kənd təsərrüfatı bitkilərinin suvarılmasında əl əməyini azaldan və su ehtiyatlarından səmərəli istifadə edilməsi məqsədi ilə suvarmanın mexanikləşdirilməsinə böyük diqqət yetirilir. Hazırda respublikamızın bir çox bölgə

gələrində mexanikləşdirilmiş suvarma üsullarından və onun ən əhəmiyyətli hesab edilən yağışyağdırma maşınları ilə suvarmaya geniş yer verilir.

Geniş və əhatəli çiləmə sistemi Azərbaycan da ən çox yayılmış suvarma sistemlərindəndir. Bu suvarma sistemlərindən adından da görün-
düyü kimi, onların əkin sahəsinin əhatəsini təmin etmək üçün əsasən, geniş tarlalarda istifadə olunur. Çiləmə maşınlarının üstünlükləri bəllidir.

Onlar böyük əmək və maliyyə xərclərini tələb etmir, çiləmə sisteminin sazlanma və işə salınması nisbətən qısa müddətdə həyata keçirilərək, geniş və əhatəli maşınlar prosesinin avtomatlaşdırılması üçün böyük imkanlar yaradır.

Eyni zamanda, belə maşınlar mükəmməl şəkildə suyu paylaşdırır və ona qənaət edir. Geniş və əhatəli çiləmə maşınları əsasən, azmaili və düz sahələrdə tətbiq edilir. Çiləmə sistemi mürəkkəb mikroyerli sahələrdə də öz effektivliyini nümayiş etdirir.

Dünyada kənd təsərrüfatında istifadə olunan torpaqların yalnız 18%-i suvarılır, lakin bu torpaqlar istehsal olunan məhsulun 50%-i verir. Pivot suvarma texnologiyasının tətbiqi nəticəsində sudan düzgün istifadə etməklə, Azərbaycan da becərilən kənd təsərrüfatı bitkilərinin məhsuldarlığını əkin sahələrini çoxaltmadan 2-3 dəfə artırmaq olar. Bu irriqasiya qurğularından istifadə kənd təsərrüfatı rayonlarında suya qənaət edilməsi və ondan effektiv istifadə olunmasına imkan yaradır ki, bu da əsasən yay aylarında suvarma problemini aradan qaldırır.

ƏDƏBİYYAT

1. www.a-r.az
2. www.meliorator.az
3. www.suvarma.az
4. Hacıyev C., Allahverdiyev E., İbrahimov A. Suvarma əkinçiliyi. Bakı, 2012.
5. www.google.az
6. www.anfes.gov.az
7. www.tria-agro.com